

Obywatele i kaci. Francja w dobie rewolucji

Bibliografia:

- Źródło: *Deklaracja praw człowieka i obywatela (fragment)*, [w:] Grzegorz Chomicki, Leszek Śliwa, *Wiek XIX. Teksty źródłowe. Tematy lekcji i zagadnienia do historii w szkole średniej*, Kraków 2001, s. 29–31.
- Źródło: Katarzyna Sójka-Zielińska, *Drogi i bezdroża prawa. Szkice z dziejów kultury prawnej Europy*, Wrocław 2000, s. 55.
- Źródło: *Maximilian Robespierre, Raport o zasadach rządów rewolucyjnych*, [w:] *Wielkie mowy historii, Od Mojżesza do Napoleona*, t. 1, oprac. Tadeusz Zawadzki, tłum. cyt. fragmentu Halina Lubicz-Trawkowska, Warszawa 2006, s. 240.

Kiedy Rouget de Lisle [czyt.: ruże de lil] śpiewał po raz pierwszy swoją pieśń, nie spodziewał się, że nowa kompozycja zrobi tak zawrotną karierę i stanie się 14 lipca 1795 roku hymnem narodowym Francji.

Wprowadzenie

Francuzi znali wiele pieśni żołnierskich, jednak żadna z nich nie zyskała wcześniej rangi pieśni narodowej.

Pierwsze wykonanie Marsylianki, czyli „Pieśni Wojennej Armii Renu”

Źródło: *Joseph Rouget de Lisle po raz pierwszy wykonuje Marsyliankę*, domena publiczna.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/b/P13IES64a>

Nagranie instrumentalne Marsylianki

Źródło: a. nn.

Pieśń żołnierska Marsylianka, późniejszy hymn Francji, wykonanie instrumentalne.

Polecenie 1

Dlaczego z Marsylianką stało się inaczej? Nie uległa zapomnieniu i szybko stała się pieśnią narodową i hymnem Francji. Wyjaśnij w kilku zdaniach.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 2

Wymień znane ci pieśni wojenne, które stały się hymnami. Co je łączy?

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Kiedy to było?

Oś czasu – rewolucja francuska

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Francja w czasie rewolucji

Francja w dobie rewolucji francuskiej w latach 1789–1799

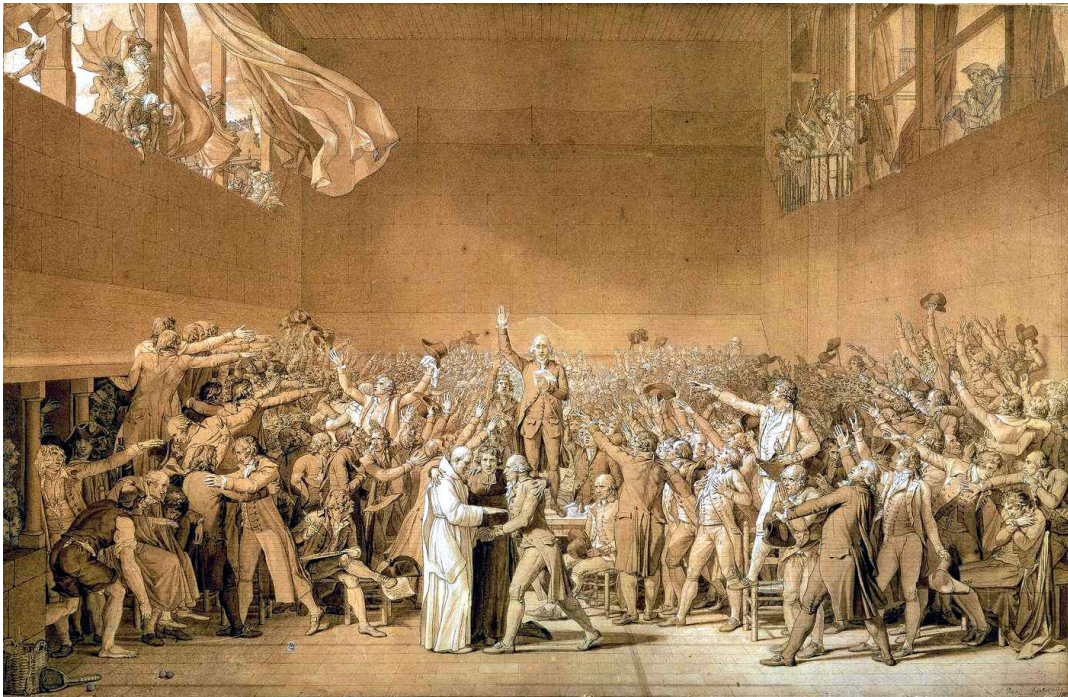
Źródło: Krystian Chariza i zespół, *Francja w dobie rewolucji francuskiej*, licencja: CC BY-SA 3.0.

Pierwsze kroki ku demokracji

Od momentu okrzyknięcia się przez stan trzeci Zgromadzeniem Narodowym w czerwcu 1789 roku, Ludwik XVI stosował taktykę 'wsadzania kija w szprychy'. Polegała ona na tym, że obawiając się jawnej konfrontacji z poddanymi, starał się pozorować współpracę i jednocześnie utrudniać im działanie. Ponieważ nie miał odwagi rozpuścić przedstawicieli stanu trzeciego, zamknął wyznaczone im oddzielne miejsce obrad pod pretekstem remontu. Deputowani nie stracili **rezonu** i ogłosili, że mogą obradować wszędzie, nawet pod gołym niebem. Zebrali się ostatecznie w zagubionej wśród zabudowań Wersalu królewskiej **sali do gry w piłkę**.

Gdy do zbuntowanego Zgromadzenia dołączyła ponad połowa stanu duchownego i 47 arystokratów z księciem orleańskim Ludwikiem Filipem na czele, dawne podziały stanowe straciły rację bytu.

Ciekawostka

Przysięga w sali do gry w piłkę

Źródło: Jacques Louis David, *Przysięga w sali do gry w piłkę*, 1791, domena publiczna.

Powinien był król zaniepokoić się składem stanu trzeciego i szybko zadać sobie pytanie: skąd wziął się w nim ksiądz Emmanuel Sieyès [czyt.: sjejes], duchowny nie najniższej rangi? – pisze historyk, Ludwik Bazylow. Do Zgromadzenia Narodowego weszła należąca do dawnego trzeciego stanu ogromna rzesza adwokatów, notariuszy, lekarzy, aptekarzy, uczonych, inżynierów, przedsiębiorców, kupców i bankierów. Stąd wzięła się popularna nazwa tego wydarzenia - 'rewolucja adwokatów'. Byli oni zwolennikami spisania umowy społecznej z monarchą, czyli uchwalenia konstytucji. Znany obraz Davida (powyżej) przedstawia deputowanych zebranych w sali do gry w piłkę. Przy stoliku umieszczonym w centralnej części obrazu artysta usadził księdza Sieyès, autora niezwykle popularnej broszury politycznej *Czym jest stan trzeci?* ze stycznia 1789 roku.

Ćwiczenie 1

Zaznacz co stało się celem obrad Zgromadzenia Narodowego, zebranego w sali do gry w piłkę.

☐ opracowanie nowego kodeksu praw

☐ uchwalenie konstytucji

☐ osądzenie króla

☐ uchwalenie powszechnych podatków

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Od początku lipca 1789 r. nastąpił dla Francuzów czas euforii i oczekiwania na korzystne zmiany. Każda z warstw społecznych Francji rozumiała je na swój własny sposób. Gorączka **rewolucyjna** najwcześniej ogarnęła wieś. To tam zaczęło się obalanie **ustroju feudalnego** i proces wychodzenia Francji z **absolutyzmu**. Chłopi, podburzeni plotką o arystokratycznych spiskowcach, szykujących zemstę na ludzie, zaczęli się zbroić i napadać na zamki. Starali się palić dokumenty, w których zapisywane były ich feudalne powinności. Bardzo często w płomieniach stawały całe posiadłości. Ta sama plotka siała spustoszenie także w miastach. Najbardziej przyczynił się do tego sam Ludwik XVI, który dla wywarcia presji na deputowanych zgromadził wokół Wersalu cudzoziemskie bataliony, dla ewentualnej obrony swojej siedziby i rodziny królewskiej.

Bezpośrednim bodźcem, który doprowadził do wybuchu rewolucji stało się **zdymisjonowanie ministra finansów, Jacquesa Neckera**, [czyt. żak niekier] bardzo popularnego w społeczeństwie francuskim. Wraz z jego odejściem z urzędu upadła nadzieja, że ktoś jeszcze czuwa nad stanem ekonomicznym kraju. Lud ogarnęła panika wywołana przekonaniem, że już wkrótce zabraknie jedzenia.

W dniu **14 lipca 1789** roku **tłum paryżan** zrabował broń z miejskich arsenałów i **ruszył na Bastylę**. Ośłaniała go świeżo utworzona Gwardia Narodowa, czyli ludowa milicja. Twierdza ta służyła wówczas za więzienie. Przetrzymywano tam osoby, które były podejrzewane o zaburzenia umysłowe lub utraciły zaufanie króla, pochodzące głównie ze stanu szlacheckiego. Mieszkańcom Paryża do ataku wystarczyło przekonanie, że za jej murami przebywają udręczeni przeciwnicy absolutyzmu i Ludwika XVI. Bastylę zdobyto w ciągu kilku godzin. Załoga twierdzy, głównie żołnierze inwalidzi, została wymordowana, a siedmiu więźniów wśród wiwatów wyniesiono na rękach. Tych przypadkowych bohaterów powszechnie później podziwiano, na równi z blisko tysiącem uczestników ataku, który przeszedł do historii jako symbol początku rewolucji francuskiej.

Po zburzeniu Bastylii

Po uprzątnięciu rumowiska twierdzy wydarzenia potoczyły się lawinowo. Konstytuanta, czyli Zgromadzenie Narodowe występujące pod nową nazwą od czasu podjęcia prac nad konstytucją, w nocy z 4 na 5 sierpnia 1789 roku dokonała całkowitej **likwidacji przywilejów stanowych**: sądowych i podatkowych, w tym podatku na rzecz Kościoła katolickiego (dziesięcin). W dniu **26 sierpnia 1789** roku uchwaliła ona rewolucyjny dokument **Deklarację praw człowieka i obywatela**, aby zabezpieczyć Francję przed powrotem do absolutyzmu królewskiego i do dawnego ładu. Jego istotą było odwołanie się do 'praw naturalnych', czyli ważniejszych i starszych niż prawa wytworzone w toku historii. Zawarto w niej gwarancje wolności słowa, druku i manifestowania własnych poglądów. Podkreślała suwerenność narodu francuskiego, czyli jego wyłączne prawo do decydowania o własnym losie, bez odwoływania się do arbitralnej woli króla. Ci arystokraci, którzy nie chcieli zaakceptować nowych porządków, wyemigrowali.

“ Deklaracja praw człowieka i obywatela (fragment)

Art. 1. Ludzie rodzą się i żyją wolnymi i równymi wobec prawa.

Różnice społeczne mogą być jedynie potrzebą publiczną uzasadnione.

Art. 2. Celem każdego związku politycznego jest zachowanie naturalnych i nieprzedawnionych praw człowieka. Prawami tymi są: wolność, własność, bezpieczeństwo i opór przeciw uciskowi.

Art. 3. Źródłem każdej władzy suwerennej jest naród. Żadna instytucja ani osoba nie może mieć władzy, która by nie pochodziła od narodu.

Art. 4. Wolność polega na tym, że można czynić wszystko, co drugiemu nie przynosi szkody. W wykonaniu naturalnych praw każdego człowieka nie ma innych granic, jak tylko te, które innym członkom społeczeństwa zapewniają używanie tych samych praw. Granice te mogą być zakreślone jedynie przez prawo.

Art. 5. Prawo może zakazywać jedynie tylko takich czynów, które są dla społeczeństwa szkodliwe. Wszystko to, co nie jest prawem zakazane, nie może być wzbronione, a nikt nie może być zmuszony do czynów, których prawo nie nakazuje.

Art. 6. Prawo jest wyrazem woli ogółu. Wszyscy obywatele mają prawo brać udział w jego tworzeniu bądź osobiście, bądź też przez wybranych przez siebie przedstawicieli. Musi ono być jednakowe dla wszystkich bez względu na to, czy broni, czy karze. Wszyscy

obywatele, będąc równymi w obliczu prawa, mają w równej mierze otwarty dostęp do wszystkich godności, stanowisk i publicznych urzędów stosownie do swoich zdolności i bez jakiegokolwiek różnicy, wyjąwszy tej, którą zawdzięczają swym cnotom i zdolnościom.

Źródło: *Deklaracja praw człowieka i obywatela (fragment)*, [w:] Grzegorz Chomicki, Leszek Śliwa, *Wiek XIX. Teksty źródłowe. Tematy lekcji i zagadnienia do historii w szkole średniej*, Kraków 2001, s. 29–31.

((Katarzyna Sójka-Zielińska

Drogi i bezdroża prawa. Szkice z dziejów kultury prawnej Europy

W dziedzinie pojęć filozoficzno-moralnych nie ma jakiegoś jednolitego i niezmiennego kanonu reguł. Pojęcie dobra, słuszności, sprawiedliwości może być przez każdego pojmowane po swojemu. Na przestrzeni tysiącleci cywilizacji prawo natury – należy to sobie uzmysłwić zwłaszcza dziś, gdy z taką łatwością i na każdym kroku nadużywa się tego pojęcia – służyło uzasadnieniu skrajnie różnych stanowisk. Za prawo naturalne można było uważać zarówno przyrodzoną równość, jak i nierówność ludzi. Wolność jednostki bywała rozumiana jako konieczność jej całkowitego podporządkowania się zbiorowości. Za prawo naturalne uważano własność prywatną, dla innych zaś naturalnym i pierwotnym prawem była własność kolektywna (czyli wspólna).

Źródło: Katarzyna Sójka-Zielińska, *Drogi i bezdroża prawa. Szkice z dziejów kultury prawnej Europy*, Wrocław 2000, s. 55.

Polecenie 3

Na podstawie zamieszczonych powyżej tekstów źródłowych streść podstawowe zasady Deklaracji praw człowieka i obywatela.

Polecenie 4

Zapisz, jakie prawa określa się w deklaracji jako 'naturalne prawa człowieka'.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 5

Wyjaśnij na czym, według ciebie, polegało nowatorstwo deklaracji.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Na swoją pierwszą **konstytucję**, opracowywaną przez Konstytuantę, Francuzi czekali aż do **września 1791 roku**. Składała ona władzę nad Francją w ręce narodu, którego członkowie byli wolni i równi w prawach. Po zmianie ustroju na **monarchię parlamentarną** Ludwik XVI stawał się — jako 'król Francuzów' — jego przedstawicielem i pierwszym urzędnikiem państwa. Nie potrafił tego jednak zaakceptować. Ani Ludwik, ani Maria Antonina nie dojrzelі do nowych czasów.

Zmianę swego położenia odbierali jako osobisty afront ze strony paryskich poddanych. Bezskutecznie radzono królowi, aby odwiedzał instytucje publiczne i **manufaktury** dla zdobycia popularności. *Lecz ten nieszczęsny władca był nieśmiały, a nawet dziki: w zakłopotaniu nie wiedział, o czym rozmawiać* – takim zapamiętał go jeden z pamiętnikarzy. Król markował współpracę z Konstytuantą, a jednocześnie drogą tajnej dyplomacji, wykorzystując związki dynastyczne Marii Antoniny z monarchią Habsburgów starał się ściągnąć na Francję obcą interwencję zbrojną, obalić rewolucję i przywrócić absolutyzm. Francuzi, nie ufając Ludwikowi XVI, w obawie przed kontrrewolucją w kwietniu **1792 roku wypowiedzieli wojnę Austrii**. Chcieli uprzedzić atak przygotowywany przez emigrantów francuskich i wspierające ich rządy europejskie, w koalicji z Habsburgami.

Ciekawostka

Powrót króla Ludwika XVI do Paryża, po nieudanej próbie ucieczki

Źródło: Jean Duplessis-Bertaux, *Wjazd królewskiej rodziny do Paryża po nieudanej ucieczce*, domena publiczna.

W trakcie prac nad konstytucją autorytet króla podupadł dramatycznie za sprawą nieudolnej próby **ucieczki monarchy z kraju** w czerwcu 1791 roku. Rodzina królewska, w przebraniu i z fałszywym paszportem, została schwytana po niecałej dobie w Varennes [czyt. wahren], w pobliżu granicy z austriacką częścią Niderlandów i w niesławie powróciła do Paryża. Ludwik XVI został przymuszony do zaprzysiężenia konstytucji. Później, w toku działań wojennych z Austrią, króla aresztowano i wraz z rodziną osadzono w dawnej siedzibie zakonu templariuszy – twierdzy Temple.

Narodziny Republiki Francuskiej

Monarchia parlamentarna przetrwała do końca lata 1792 roku. Straciła rację bytu przede wszystkim dlatego, że jej istnienie zaczęto postrzegać jako klęskę rewolucji, a nową konstytucję – za antyludową. Kolejne niepowodzenia pochodzącej z powszechnego poboru armii rewolucyjnej w walce z koalicją antyfrancuską potęgowały wewnętrzne konflikty i poczucie zagrożenia. Stało się tak wbrew nadziejom, jakie z wojną wiązało stronnictwo polityczne **żyrodystów**. Mieli oni wówczas przewagę w parlamencie, wybranym jesienią 1791 roku (tzw. Legislatywa). Zdawano sobie we Francji sprawę, że tylko radykalna zmiana sytuacji mogła rewolucji zagwarantować sukces. Takim wydarzeniem okazało się pierwsze i długo wyczekiwane zwycięstwo Francuzów nad Austriakami w **bitwie pod Valmy**. Nazajutrz po nim, w dniu **22 września 1792** roku, Francja przekształciła się w **republikę**. Proklamowało ją nowe zgromadzenie prawodawcze, zwane Konwentem Narodowym,

wyłonione dzień wcześniej w powszechnym głosowaniu (po raz pierwszy w historii Francji). Ten rewolucyjny parlament sprawował władzę do 1795 roku.

W Konwencie nie było jednomyślności w kwestii wojny ani polityki wewnętrznej państwa. Wśród klubów, czyli stronnictw politycznych, wchodzących w skład Konwentu, najważniejsi byli: jakobini, kordelierzy i żyrondyści. Dwa pierwsze z nich

— **jakobini** i **kordelierzy** — reprezentowały warstwę drobnomieszczaństwa (czyli ubogich rzemieślników i kupców) oraz biedoty (**sankiulotów**). Deputowani tych stronnictw zasiadali w górnych rzędach po lewej stronie sali obrad. Z tej przyczyny nazywano ich 'góralami'. Pozostający w opozycji do nich **żyrondyści** — zajmujący prawą stronę izby obrad — bronili interesów bogatego mieszczaństwa, czyli **burżuazji**. Deputowani niezwiązani z żadnym z klubów politycznych określani byli jako 'bagno'.

Maksymilian de Robespierre

Źródło: a. nn., *Maksymilian de Robespierre*, 1790, Carnavalet Museum, domena publiczna.

Maksymilian de Robespierre

[czyt.: Robespier] (1758-1794) adwokat, członek Stanów Generalnych, poseł do Konwentu Narodowego i słynny z uczciwości przywódca jakobinów. Po obaleniu rządu żyrondystów w 1793 roku wprowadził w państwie terror polityczny. Przewodził powołanemu przez Konwent Komitetowi Ocalenia Publicznego. W rzeczywistości – został faktycznym dyktatorem rewolucji. W wyniku przewrotu politycznego w 1794 roku odsunięty od władzy przez Konwent Narodowy i stracony na gilotynie.

Georges-Jacques Danton

Źródło: J. Caron, *Georges-Jacques Danton*, domena publiczna.

Georges Danton

[czyt.: żorż dąta] (1759–1794) adwokat francuski i znakomity mówca z ugrupowania kordelierów. Był miłośnikiem luksusu, co ostatecznie zaprowadziło go na [szafot](#).

Jean-Paul Marat

Źródło: Henri Grevedon, *Jean-Paul Marat*, domena publiczna.

Jean Paul Marat

[czyt.: żą pol mara] (1743–1793) francuski polityk, rewolucjonista, lekarz i dziennikarz. Razem z Robespierre'em przewodniczył stronnictwu jakobinów. Nawoływał do krwawej rozprawy z arystokracją. Zginął zaszyty w kącie przez fanatyczną zwolenniczkę żyrondistów.

Jacques Pierre Brissot

Źródło: Illegible, *Jacques Pierre Brissot*, domena publiczna.

Jacques Pierre Brissot

[czyt.: żak pier briso] (1754-1793) francuski polityk, prawnik i pisarz polityczny, jeden z przywódców żyrondistów. Został zgładzony na gilotynie w czasie terroru jakobińskiego.

Ćwiczenie 2

Przeczytaj krótkie biogramy czołowych przywódców rewolucji francuskiej. Przyporządkuj ich nazwiska do odpowiednich stronnictw politycznych doby rewolucji francuskiej i wskaż przyczynę ich śmierci.

Stronnictwo polityczne	Śmierć z ręki zabójcy	Śmierć przez ścięcie gilotyną
Klub jakobinów		
Klub kordelierów		
Klub żyrondistów		

Jacques Brissot

Georges Danton

Jean Paul Marat

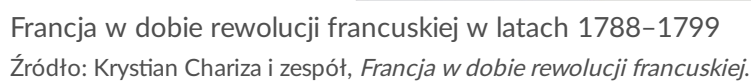
Maksymilian de Robespierre

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W **styczniu 1793** roku deputowani Konwentu podjęli decyzję o **ścięciu króla**. Przeważały głosy jakobinów, którzy byli zdania, że *Ludwik musi umrzeć, aby Ojczyzna mogła żyć*. Uważali, że tylko w ten sposób można zerwać z przeszłością na zawsze. Po wykonaniu wyroku zszokowana Europa zaczęła postrzegać Francję jako państwo

Polecenie 6

Przyjrzyj się mapie 'Francja w dobie rewolucji francuskiej' lub zapoznaj z jej opisem, a następnie wykonaj polecenia.

Wymień obszary przyłączone do Francji doby rewolucji.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 8

Wymień obszary zależne od Francji.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 9

Odszukaj na mapie prowincję Wandę.

Krwawa historia jakobińskiego terroru

Po ustanowieniu republiki i egzekucji króla sytuacja objętej rewolucją Francji wcale nie uległa poprawie. W polityce zagranicznej zyskała kolejnego wroga – Wielką Brytanię. Przyłączyła się ona do koalicji antyfrancuskiej w proteście przeciwko królobójstwu i w obawie o los Holandii. Sukcesy militarne Francji zagrażały w ocenie jej rządu równowadze sił na kontynencie europejskim. Również w dowództwie francuskim nastąpił kryzys. Generał **Charles Dumouriez** [czyt.: szarl dimurje] pod wrażeniem śmierci Ludwika XVI zmienił przekonania polityczne. Zdymisjonowany przez Konwent po serii klęsk w Holandii i Belgii, przeszedł na stronę Austrii.

W sytuacji wojny i rosnących wydatków państwo francuskie ratowało się dodrukiem pieniędzy, co napędziło **inflację** i drastycznie pogorszyło zaopatrzenie w artykuły pierwszej potrzeby. Wskutek politycznego chaosu rosły ceny żywności i mnożyły się nadużycia. Ulica domagała się kary śmierci dla spekulantów. Szczególnie niepopularny wśród społeczeństwa był pobór do wojska. Podobnie niechętnie traktowano zwalczanie Kościoła katolickiego przez rewolucyjne władze. Na prowincji francuskiej wciąż cieszył się on szacunkiem i poparciem ludu. Działo się tak pomimo wprowadzenia oficjalnego **kultu Najwyższej Istoty** – nowej republikańskiej religii i sprowadzenia dawnego kleru do roli urzędników państwa. Miejscem zapalnym okazała się Wandea na północnym zachodzie Francji, gdzie na tym tle wybuchło chłopskie powstanie przeciw rewolucyjnym rządóm, krwawo stłumione. Rewolucjoniści zabijali nie tylko powstańców, lecz również ludność cywilną. W powstaniu zginęło ok. 120 tysięcy osób. Wojna domowa nakręcała spiralę terroru.

W Konwencji dwa najważniejsze ugrupowania, dotąd zjednoczone przeciw monarchistom – jakobini i żyrondyści – zaczęły walczyć o władzę. Rywalizację tę wygrało stronnictwo jakobinów, które w **czerwcu 1793** roku przeprowadziło **zamach stanu** korzystając z poparcia ludu paryskiego. Władzę objął Komitet Ocalenia Publicznego z **Maksymilianem Robespierrem** na czele. Pełnił on rolę faktycznego rządu rewolucyjnego, usuwając w cień zgromadzenie prawodawcze. Rewolucja francuska wkroczyła w decydującą fazę.

Ciekawostka

Nazwy ulic, placów i gmachów w Paryżu przypominały Francuzom czasy monarchii absolutnej, toteż w trakcie rewolucji przemianowano... 1400 ulic. Na przykład plac Ludwika XV zmieniono na plac Zgody. Wprowadzono kalendarz rewolucyjny i nowe nazwy miesięcy, nawiązujące tematycznie do prac na roli. Noworodki obdarzano rewolucyjnymi imionami. *Prawo Człowieka*, *Trójkolor*, *Sankiulota* nadawano chłopcom, natomiast *Wolność*, *Republika*, *Równość* – dziewczynkom.

U podłoża zmasowanego terroru, jaki rozpętał się pod rządami 'nieprzekupnego' Robespierre'a tkwiła ambicja utrzymania państwa bez króla, bez szlachty i bez przywilejów Kościoła. Dobro rewolucji zrównano z dobrem Francji. Cena za to była ogromna – konieczność zastraszenia wszystkich przeciwników takiej wizji szybko zastąpiono praktyką ich fizycznej likwidacji poprzez ścięcie na gilotynie. Drogę na szafot skrócono do trzech dni, bo tyle maksymalnie trwały **publiczne procesy ofiar**. Odebrano im prawo do obrony przed trybunałem rewolucyjnym. Logika terroru nie czyniła różnicy między faktycznym brakiem lojalności wobec państwa, a zaledwie podejrzeniem jego braku – jedynym wyrokiem i tak była śmierć. Na próżno jeden z polityków przypominał: *Obywatele, rewolucji dokonuje się nie po to, aby popełniać zbrodnie, ale w imię cnoty!*. Drastyczne metody poskromiły jednak chaos we Francji i umożliwiły odparcie nieprzyjacielskich sił. Wiosną 1794 roku armia francuska triumfalnie wkroczyła do Belgii. Rosja planowała interweniować w jej obronie, przeszkodził jej w tym jednak wybuch powstania kościuszkowskiego w Polsce.

Ciekawostka

Do czasów rewolucji francuskiej przywilej kary śmierci poprzez ścięcie przysługiwał tylko szlachcie. We Francji doby rewolucji, po to aby uczynić ludzi równymi wobec śmierci, stosowano gilotynę wobec wszystkich 'wrogów republiki'. Paradoksalnie zatem upowszechnienie tego narzędzia zagłady było przejawem cywilizacyjnego postępu. **Ofiary gilotyny** to w 85 % przedstawiciele stanu trzeciego. Pod jej ostrzem zginęli też prawie wszyscy przywódcy rewolucji.

Polecenie 10

Wypisz z mapy 'Francja w dobie rewolucji' miejsca ważniejszych egzekucji. Zobaczysz w ten sposób skalę terroru jakobińskiego.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Charakterystyczną cechą dyktatury jakobińskiej było to, że w cieniu terroru dokonał się jednocześnie wielki przewrót społeczny i światopoglądowy. Jakobini rozpoczęli proces bardzo śmiałych reform. Wprowadzili ceny maksymalne, co miało uchronić społeczeństwo przed plagą podwyżek cen. Ustanowili powszechne prawo do pracy, bezpłatnej oświaty i opieki społecznej. Robespierre pragnął urzeczywistnić ideał demokratycznego społeczeństwa drobnych posiadaczy, opartego na równości i cnocie. W moralności widział najskuteczniejszą broń w walce z despotyzmem i fundament nowego społeczeństwa. Jednak między rewolucyjnym projektem społeczeństwa wolnego, braterskiego i bezkonfliktowego, a tym co faktycznie działo się we Francji istniała szokująca przepaść. Ostatecznie powszechne zmęczenie terrorem i lęk o życie członków Konwentu zdecydowały o **obaleniu dyktatury**. W lipcu 1794 roku Robespierre został zgilotynowany. Rewolucja zmieniła kurs na łagodniejszy.

Politycy, którzy tego dokonali, uderzyli także w najbardziej zrewoltowane warstwy ludu. Przywrócili Francji i jej burżuazji upragniony spokój. Określani byli jako termidorianie, gdyż przyłgnęła do nich nazwa 'lipca' z rewolucyjnego kalendarza. Zapoczątkowane w 1795 roku rządy **Dyktatoriatu**, nowej władzy wykonawczej we Francji uważane są przez historyków za finał rewolucji francuskiej. Wówczas to młody generał Napoleon Bonaparte po serii zwycięstw nad armią austriacką we Włoszech, umożliwił Dyktatoriowi podpisanie pokoju z Austrią w 1797 roku. Kończył on okres wojny z koalicją antyfrancuską. Dwa lata później Bonaparte sam sięgnął po władzę we Francji, obejmując ją w drodze zamachu stanu.

((M. Robespierre

Raport

Teoria rządu jest równie nowa co rewolucja, która go przyniosła. Nie należy jej szukać w książkach pisarzy politycznych, którzy nie przewidzieli wcale tej rewolucji, ani w ustawach tyranów, którzy, kontenci z nadużywania swej potęgi, mało się przejmują uzasadnieniem ich legalności; zatem słowo to jest dla arystokracji

tylko sprawą strachu lub tekstem szkalującym; dla tyranów tylko skandalem, dla wielu ludzi tylko zagadką; trzeba to wyjaśnić wszystkim, aby przynajmniej pozyskać dobrych obywateli dla zasad interesu publicznego. Funkcją rządu jest skierowanie sił moralnych i fizycznych narodu ku celowi, dla którego został ustanowiony. Celem rządu konstytucyjnego jest zachowanie Republiki; celem rządu rewolucyjnego jest jej założenie. Rewolucja jest wojną wolności z jej wrogami; Konstytucja jest ustrojem zwycięskiej i spokojnej wolności. Rządowi rewolucyjnemu potrzebne jest działanie nadzwyczajne, właśnie dlatego, że prowadzi wojnę. Jest on podporządkowany mniej jednolitym i mniej rygorystycznym regułom, bowiem okoliczności, w jakich się znajduje, są burzliwe i zmienne, przede wszystkim zaś dlatego, że zmuszony jest nieustannie rozwijać nowe, szybkie środki działania, wobec nowych, naglących zagrożeń. Rząd konstytucyjny zajmuje się głównie wolnością cywilną, rząd rewolucyjny zaś – wolnością publiczną. Przy ustroju konstytucyjnym wystarczy nieomalże chronić jednostki przed nadużyciami władzy publicznej; przy ustroju rewolucyjnym sama władza publiczna zmuszona jest bronić się przed wszystkimi atakującymi ją sprzysiężeniami. Rząd rewolucyjny winien jest dobrym obywatelom wszelkiego rodzaju obronę krajową; wrogom ludu winien jest jedynie śmierć.

Źródło: Maximilian Robespierre, *Raport o zasadach rządów rewolucyjnych*, [w:] *Wielkie mowy historii, Od Mojżesza do Napoleona*, t. 1, oprac. Tadeusz Zawadzki, tłum. cyt. fragmentu Halina Lubicz-Trawkowska, Warszawa 2006, s. 240.

Ćwiczenie 3

Zapoznaj się z fragmentem Raportu o zasadach rządów rewolucyjnych. Został on złożony w grudniu 1793 roku w Konwencie przez Maksymiliana Robespierre'a w imieniu Komitetu Ocalenia Publicznego. Wypisz funkcje i zadania rządu rewolucyjnego.

Rewolucja kobiet

Zaangażowanie kobiet w rewolucję francuską było ogromne. Kobiety z ludu wiele razy zmieniały bieg rewolucyjnych wydarzeń, przykładowo inicjując marsz protestacyjny do Wersalu w 1789 roku, czy pomagając w 1791 roku w ujęciu króla po ujawnieniu jego ucieczki. Uczestniczyły w pracach na rzecz wyposażenia armii, poszukując saletry, z której wytwarzano proch. Stanowiły główną siłę wśród ludu paryskiego, gdy ten zaatakował **10 sierpnia 1792** roku pałac królewski Tuileries [tɥileris]. Tego dnia lud po raz pierwszy wdarł się do siedziby królewskiej. W ogrodach tuileryjskich zgromadził się wówczas ogromny tłum paryżan (blisko 100 tysięcy manifestantów), protestując przeciw zdymisjonowaniu przez króla kilku popularnych jakobińskich ministrów. Dzień ten był przełomowym momentem rewolucji: **insurekcja ludowa** zdecydowała o ostatecznym obaleniu monarchii we Francji. W ten sposób rodziła się tradycja dokonywania kluczowych zmian państwowych pod presją mas, a nie drogą parlamentarną.

Kobiety w hali podczas rewolucji

Źródło: H. Baron , L. Massard, *Kobiety w hali podczas rewolucji*, 1843, domena publiczna.

Olympe de Gouges - francuska obrończyni praw kobiet

Źródło: Aleksander Kucharski, *Portret Olympe de Gouges*, licencja: CC BY-SA 4.0.

Jednak decyzją większości rewolucyjnych polityków kobiety nie otrzymały praw politycznych, chociaż jeszcze w początkach rewolucji organizowały własne kluby, a **Olympe de Gouges** [czyt.: olamp de guż] (ilustracja powyżej) napisała w 1791 roku ***Deklarację praw kobiety***, jej tytułem nawiązując do słynnej *Deklaracji praw człowieka i obywatela*.

Postulowała w niej, aby przyznać kobietom prawo do edukacji i rozporządzania własnością prywatną, a także do pełnienia urzędów. Domagała się uczestnictwa kobiet w siłach zbrojnych oraz wprowadzenia równouprawnienia w rodzinie i w Kościele. Konwent, niechętny samodzielności politycznej kobiet, nakazał zamknięcie ich klubów politycznych, zabronił im udziału w wystąpieniach ulicznych, a nawet — pod pretekstem uspokajania emocji — obserwowania sesji parlamentarnych. Separacja kobiet od polityki nie dotyczyła jednak ofiar gilotyny: wyroki śmierci wydawano bez oglądania się na płeć skazanych.

Olympe de Gouges także została zgilotynowana. Rewolucja francuska – jedno z najbardziej znaczących wydarzeń w historii ludzkości – miała niewielki wpływ na tradycyjne wyobrażenia o rolach płciowych i miejscu kobiet w społeczeństwie.

Jedną z najważniejszych kobiet Rewolucji Francuskiej była Anna Józefina Théroigne de Méricourt (czyt.: żużefina deroren dy meriku). Znana z urody i płomiennych przemówień, pokazywała się publicznie w stroju do jazdy konnej, kapeluszu z piórami, z pistoletem za pasem i mieczem przypiętym u boku. Latem 1792 roku, będąc u szczytu sławy postulowała formowanie 'batalionów amazoнок' do obrony granic przed monarchistami. Dowodziła tzw. armią przedmieść i była współodpowiedzialna za sierpniowe zamieszki, które doprowadziły do upadku monarchii. W okresie terroru, prześladowana przez zwolenniczki jakobinów, zapadła na zdrowiu psychicznym. Zmarła po kilkunastu latach pobytu w zakładzie dla obłąkanych.

Ćwiczenie 4

Wolność wiodąca lud na barykady (1830) jest jednym z najbardziej znanych w kulturze masowej obrazów Eugène'a Delacroix. To rewolucyjna Marianna, personifikacja Wolności. Na głowie nosi czapkę frygijską będącą symbolem rewolucji francuskiej z 1789 r. W rękach trzyma sztandar i bagnet. Dopasuj puzzle, żeby zobaczyć obraz.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Marianna, czyli...

Kobieta ubrana w strój Marianny

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Dla Francuzów postać kobieca w czapce frygijskiej stała się uosobieniem Republiki, natomiast dla cudzoziemców – samej Francji i narodu francuskiego. Przedstawiano ją także jako symbol Wolności. Pytanie, dlaczego we Francji przed dwustu laty kobieta stała się symbolem rewolucji, nurtuje badaczy po dziś dzień.

Maria Antonina w pałacu królewskim Tuileries, 10 sierpnia 1792 roku

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 11

Przyjrzyj się obrazowi, a następnie wykonaj polecenia. Poszukaj informacji w dowolnych dostępnych Ci źródłach, np. w internecie:

- O losach królewskich dzieci, sportretowanych na obrazie.
- Które potoczne określenie bardziej pasuje do zdobytych przez Ciebie informacji: 'gniew ludu jest ślepy' czy 'rewolucja zjada własne dzieci'?
- Opisz przedstawicieli ludu paryskiego, uwiecznionych przez malarza.
- Sprawdź, na kogo patrzy na powyższym obrazie Maria Antonina.
- Ułóż dialog między królową a zbuntowaną paryską sankiulotką.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Ludwik XVI w stroju z okresu rewolucji francuskiej, pijący zdrowie sankiulotów

Źródło: *Ludwik XVI w stroju rewolucyjnym, pijący zdrowie sankiulotów*, 1792, domena publiczna.

Wydarzenia przedstawione na obrazie miały miejsce w ostatnich miesiącach istnienia monarchii konstytucyjnej, po wybuchu wojny z Austrią. Twórca dzieła uwiecznił spotkanie Marii Antoniny z tłumem poddanych w pałacu Tuileries w sierpniu 1792 roku. Królowa wraz ze swoimi dziećmi znalazła prowizoryczne schronienie w niszy okiennej na pierwszym piętrze pałacu, gdzie została na kilka godzin zablokowana przez falujący, krzyczący i gestykulujący tłum. Musiała założyć czerwoną frygijską czapkę (na obrazie widać inny symbol rewolucji – trójkolorową kokardę przyczepioną do czepka królowej) i wysłuchać skarg obywateli francuskich. Król dla uspokojenia tłumu pił wino prosto z butelki, wznosząc

toasty za zdrowie narodu. Obydwoje zachowali spokój i przytomność umysłu. Wówczas jeszcze podziwiano zimną krew Ludwika XVI, lecz pod koniec lata 1792 roku w podobnych okolicznościach rewolta ludowa pozbawiła go władzy i obaliła monarchię.

Czy warto było robić rewolucję?

Pytanie to stawiała sobie francuska opinia publiczna już w trakcie wydarzeń rewolucyjnych i pozostaje ono aktualne po dziś dzień. Dorobek rewolucji francuskiej jest bowiem obszerny i trudny do jednoznacznej oceny. **Ludobójczy terror i pokazowe procesy polityczne** pozostawiły niezatarty ślad w świadomości społecznej Francuzów i na trwałe weszły do kanonu mrocznej sfery polityki. Z drugiej strony zniesienie podziałów stanowych i przywilejów feudalnych, a także zadekretowana po raz pierwszy na kontynencie europejskim równość ludzi wobec prawa stworzyły załóżek **społeczeństwa obywatelskiego**. Katalog praw i ideowe dziedzictwo *Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela* stanowi podstawę funkcjonowania dzisiejszych nowoczesnych społeczeństw. Osiągnięciem ogromnej wagi był także ostatecznie niezrealizowany jakobiński postulat **państwa opiekuńczego**, czyli nakreślenie jego obowiązków socjalnych wobec obywateli, w tym powszechnej i bezpłatnej edukacji. Po upadku Robespierre'a francuski **proletariat**, za jego rządów przez krótki czas objęty opieką państwa francuskiego i uwolniony od widma głodu, znów pozostawiono samemu sobie.

Ciekawostka

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Dyskusyjnym pozostaje, kiedy rewolucja francuska się skończyła. Z punktu widzenia historii politycznej nastąpiło to w okresie rządów Dyktatoratu, ewentualnie po objęciu władzy przez Napoleona Bonaparte. W wymiarze ideowym nie jest to już tak oczywiste, głównie z powodu francuskiego wynalazku, jakim był **eksport rewolucji**. Republika francuska jednym ze swoich głównych zadań uczyniła szerzenie ideałów wolności i równości oraz walkę przeciw systemowi absolutystycznemu w całej Europie. Pewien austriacki dyplomata zgrabnie określił ten proces słowami *Kiedy kichnie Paryż, Europa dostaje kataru*. Z Francji przez cały XIX wiek promieniować miały idee republikańskie i wolnościowe, wcielone tu w życie po raz pierwszy pod koniec XVIII wieku kosztem ogromnej liczby ludzkich istnień.

Ćwiczenie 5

Śmierć Marata – obraz francuskiego malarza Jacques-Louis Davida [czyt. żak lui dawid] z 1793 roku. Na obrazie przedstawiony jest Jean-Paul Marat, jeden z przywódców rewolucji francuskiej i osobisty przyjaciel Davida, który został zasztyletowany przez żyrondystkę Charlotte Corday [czyt. szarlot gorde] 13 lipca 1793. David został wezwany na miejsce zbrodni. Wydarzenie stało się jednym z symboli rewolucji francuskiej. Ułóż puzzle.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 6

W którym roku powstało Zgromadzenie Narodowe. Zaznacz jedną prawidłową odpowiedź.

☐ 1798 r.

☐ 1879 r.

☐ 1789 r.

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 7

Kiedy rewolucja francuska zmieniła kurs na łagodniejszy? Dopasuj poniżej podane wyrazy.

Rewolucja zmieniła kurs na łagodniejszy w 1794 roku, kiedy został zgilotynowany.

Marat

lipcu

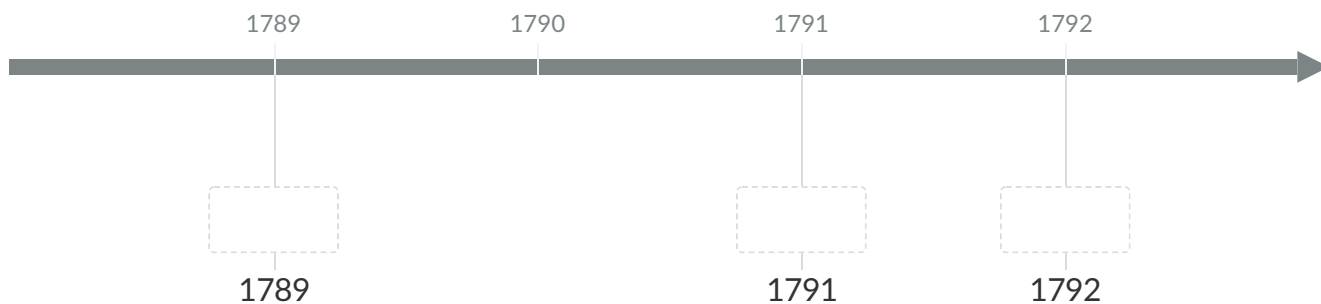
grudniu

Robespierre

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

W którym roku nastąpiły wymienione wydarzenia? Dopasuj poniżej podane wyrazy.

1 Uchwalenie konstytucji i ustanowienie monarchii konstytucyjnej.

2 Bitwa pod Valmy i powołanie Republiki Francuskiej.

3 Uchwalenie Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Połącz w pary sentencje z nazwiskami ich autorów. Wykorzystaj swoją wiedzę o czołowych przywódcach rewolucyjnych.

Maksymilian de Robespierre

„Lud porywa się do walki dopiero wtedy, gdy tyrania doprowadzi go do rozpacz. Jego zemsta jest w zasadzie zawsze słuszna”

Olympe de Gouges

„Jeśli kobiety mają prawo wstępowania na szafot, to powinny też mieć prawo wstępowania na trybunę polityczną”

Georges Danton

„Terror jest niczym innym jak sprawiedliwością, niezwłoczną, srogą, nieugiętą; dlatego jest emanacją cnoty”

Jean Paul Marat

„Rewolucja, jak Saturn, pożera własne dzieci”

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.